

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ

УДК 338.58

ГРИЦАЄНКО М.І., канд. екон. наук

Таврійський державний агротехнологічний університет

nick.gric@gmail.com

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ НА МАКРО-, МЕЗО- ТА МІКРОРІВНЯХ

На основі опрацювання наукових джерел визначена сутність трансакційних витрат та проведена їх оцінка на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях. Узагальнені різноманітні трактування поняття «трансакційні витрати». Сформульована авторська дефініція трансакційних витрат як таких, що збільшують ціну товару, не змінюючи його споживчої вартості, що виникають внаслідок взаємодії підприємств з іншими суб'єктами інституційного середовища.

Запропонована оцінка трансакційних витрат національної економіки (макрорівень) та регіонів (мезорівень) через оцінювання розміру відповідного трансакційного сектору. Проаналізована динаміка розміру трансакційного сектору регіонів, його вплив на валовий регіональний продукт. Зроблений висновок про те, що недостатній розмір частки трансакційного сектору в структурі валового регіонального продукту може свідчити про глибоку економічну кризу та наявність деструктивних зрушень в економіці.

Трансакційні витрати галузі (мезорівень) запропоновано визначати через суму трансакційних витрат підприємств відповідної галузі. Зроблений підрахунок трансакційних витрат сільського господарства.

Оцінку трансакційних витрат підприємства (мікрорівень) зроблено на прикладі декількох типових сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання Запорізької області.

Зроблений загальний висновок про те, що розвиток трансакційного сектору має позитивно впливати на розмір ВРП, стан економіки регіонів і країни в цілому. Збільшення до певних меж трансакційних витрат як окремих підприємств, так і галузей у цілому сприятиме підвищенню ефективності виробництва.

Ключові слова: трансакційний сектор економіки, трансакційні витрати країни, валовий внутрішній продукт, трансакційні витрати регіону, валовий регіональний продукт, трансакційні витрати галузі, трансакційні витрати сільського господарства, трансакційні витрати сільськогосподарського підприємства.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин сприяє неминучому розширенню масштабів сфери обігу. Поглиблення поділу праці, що сприяє збільшенню виробництва, одночасно підвищує витрати, пов'язані з обміном, оцінкою якості, вимірами параметрів предметів обміну, контролем над персоналом тощо. Саме тому розширення масштабів обміну неминуче призводить до зростання абсолютної величини трансакційних витрат, від яких залежить ефективність взаємовідносин між суб'єктами господарської системи (економічними агентами) в процесі їхньої господарської діяльності. Звідси впливає нагальна потреба розгляду питання ролі і значення трансакційних витрат у сучасній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення різних аспектів трансакційних витрат здійснили у своїх працях вчені: зарубіжні – Т. Еггертсон, К. Ерроу, Д. Норт; вітчизняні – С. Архієреєв, О. Власенко, С. Бардаш, А. Глебова, О. Євтушенко, В. Колодійчук, Т. Коцкулич, Т. Осадча, І. Паска, Т. Руда, О. Супрун та інші. Так, С. Архієреєв [1] досліджував теорію трансакційних витрат в умовах перехідної економіки, Т. Коцкулич [10] аналізувала сутність поняття трансакційних витрат на основі вивчення існуючих поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців, С. Бардаш, Т. Осадча [2], а також Т. Руда [15] розкривали методологічні аспекти у вирішенні проблеми їхнього бухгалтерського обліку, О. Власенко [5], В. Колодійчук [9], І. Паска [13], О. Супрун [18] досліджували особливості трансакційних витрат в аграрному секторі економіки. Але відсутність єдиного підходу до визначення сутності, складу, методів оцінки та управління ними обґрунтовують актуальність обраної теми дослідження.

Мета дослідження – визначення сутності та оцінка трансакційних витрат на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях.

Матеріал і методика дослідження. Теоретичною й методологічною основою дослідження слугували публікації українських і зарубіжних учених із питань трансакційних витрат на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Міждисциплінарний і багатоаспектний характер наукової проблеми визначив застосування в процесі дослідження такого комплексу методів: загальнонаукових – абстрагування – для ідентифікації сутності трансакційних витрат; економіко-статистичного – для поєднання якісного та кількісного аспектів; системного підходу – для обґрунтування методів оцінки трансакційних витрат на шляхів управління ними.

Основні результати дослідження. Підходи науковців до визначення сутності трансакційних витрат умовно можна поділити наступним чином: *укладання угод* (В. Бонарев [3, с.77], О. Власенко [5, с. 5], О. Стрижак [17, с. 81], О. Шепеленко [19, с. 15]); *обмін правами власності* (С. Архієреєв [1, с. 10], Т. Еггертссон [20, с. 29], О. Євтушенко [8, с. 58], Д. Норт [11, с. 45] І. Садовська й Ю. Биховець [16, с. 65]); *витрати економічної взаємодії* (К. Ерроу [21, с. 53], О. Прутська [14, с. 74], Т. Руда [15, с. 234, 235]); *функціонування в ринкових умовах* (А. Глебова [6, с. 158], М. Дубініна [7, с. 63], Т. Коцкулич [10, с. 39], О. Пальчук [12, с. 429, 430], У. Марнеф, С. Білен, Л. Верецк [22]).

Умовність цього поділу полягає у тому, що, незважаючи на явне акцентування тієї чи іншої позиції, визначення за своїм змістом тісно взаємопов'язані. Так, невід'ємною функцією ринкових відносин є саме посередницька, тобто укладання угод, тому в дефініціях науковців, які розглядають трансакційні витрати з позицій *укладання угод* (контрактів), згадується ринок.

Ринок є сукупністю економічних відносин щодо обміну правами власності між виробниками товарів (послуг) та споживачами, що зближує трактування науковців, які розглядають трансакційні витрати як витрати внаслідок *обміну правами власності*, з прихильниками позицій «функціонування в ринкових умовах».

На наш погляд, тлумачення поняття «трансакційні витрати» як *витрати будь-якої економічної взаємодії* дуже загальне, не відображає специфічні особливості саме трансакцій – послідовної сукупності дій її суб'єктів по здійсненню фінансової або комерційної операції. До того ж витрати економічної системи, крім трансакційних витрат, включають в себе трансформаційні (виробничі) витрати, що не враховано у визначеннях наведених науковців.

Вважаємо, що більш прийнятною є позиція дослідників, які розглядають сутність трансакційних витрат через призму *функціонування в ринкових умовах*. Не викликає сумнівів той факт, що трансакційні витрати виникають внаслідок функціонування фірми в ринкових умовах, під час здійснення трансакції. Заслугове уваги думка про те, що кошти трансакції – це ті видатки покупців або власників підприємств, які не отримує виробник [23, с. 98].

Таким чином, опрацювання наукових джерел дає змогу сформулювати власну дефініцію поняття трансакційних витрат як таких, що збільшують ціну товару, не змінюючи його споживчої вартості, та виникають внаслідок взаємодії підприємств з іншими суб'єктами інституційного середовища.

Управління трансакційними витратами потребує їхньої оцінки за макро-, мезо- та мікрорівнями (рис. 1).

На жаль, значна частка трансакційних витрат не підлягає прямому вимірюванню, тому що носить неформальний характер і не відображається у звітах та угодах. Так, Д. Норт відмічав, що «трансакційні витрати – найбільш очевидна властивість інституційної системи, яка виступає основою обмежень для обміну. Вони складаються з витрат, які проявляються в ході ринкових відносин (Уолліс і Норт, 1986) і тому піддаються вимірюванню, і витрат, які практично не піддаються вимірюванню: час на придбання інформації, стояння в чергах, дача хабарів і т.д., а також втрати від недостатнього нагляду і контролю. Наявність цих невимірюваних витрат ускладнює точну оцінку загальної величини трансакційних витрат, породжуваних певним інститутом» [11, с. 93-94]. Саме тому пропонуємо трансакційні витрати національної економіки (*макрорівень*) визначати за розміром трансакційного сектору економіки, до складу якого доцільно включити оптову та роздрібну торгівлю; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність; тимчасове розміщування й організацію харчування; інформацію та телекомунікації; фінансову та страхову діяльність; операції з нерухомим майном; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; державне управління й оборону; обов'язкове соціальне страхування.

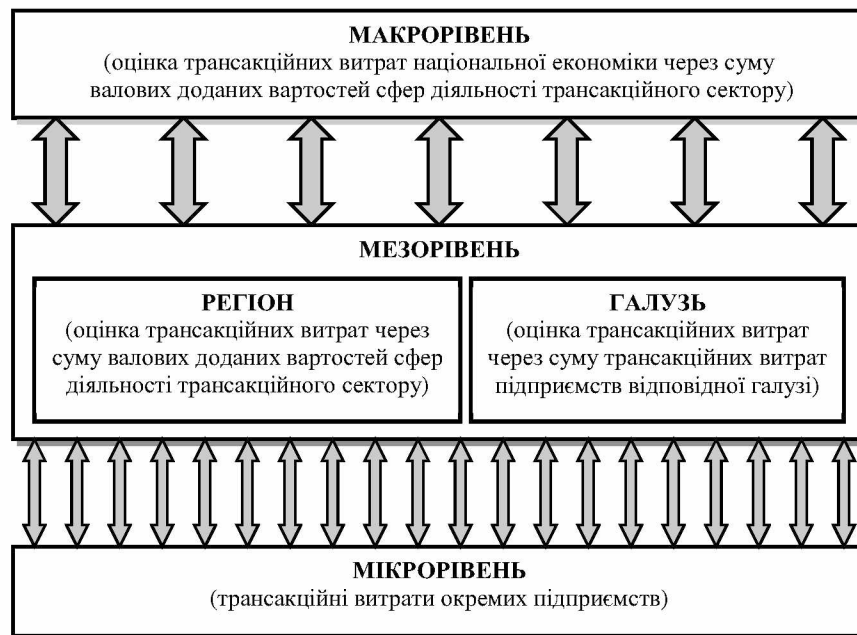

Рис. 1. Рівні аналізу транзакційних витрат.

Джерело: складено автором на основі власних досліджень.

В таблиці 1 наведена динаміка оцінки транзакційного сектору економіки.

Аналіз свідчить про те, що в економіці України в цілому за 2012-2016 рр. транзакційний сектор економіки зріс на 343,5 млрд грн (або на 57,2 %) і становив 943,7 млрд грн. Його частка у ВВП у 2016 р. становила 39,6 %, що на 3,2 в.п. менше, ніж в 2012 р.

Таблиця 1 – Динаміка оцінки транзакційного сектору економіки України

Вид витрат	у фактичних цінах, млрд грн					%				
	2012	2013	2014	2015	2016	2012	2013	2014	2015	2016
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	1404,7	1465,2	1586,9	1988,5	2385,4	x	x	x	x	x
Транзакційний сектор економіки	600,3	652,1	663,8	800,8	943,7	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в т.ч.:										
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	210,2	222,8	233,7	274,0	318,1	35,0	34,2	35,2	34,2	39,7
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	103,9	110,1	100,9	135,0	156,8	17,3	16,9	15,2	16,9	19,6
тимчасове розміщування й організація харчування	11,5	11,5	9,9	12,0	15,6	1,9	1,8	1,5	1,5	1,9
інформація та телекомунікації	44,2	49,3	52,7	72,6	89,3	7,4	7,6	7,9	9,1	11,1
фінансова та страхова діяльність	62,3	67,5	70,6	67,5	65,5	10,4	10,4	10,6	8,4	8,2
операції з нерухомим майном	87,0	99,1	99,1	123,0	146,0	14,5	15,2	14,9	15,4	18,2
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	16,9	18,6	18,1	21,6	29,6	2,8	2,8	2,7	2,7	3,7
державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	64,3	73,2	78,7	95,1	123,1	10,7	11,2	11,9	11,9	15,4
Транзакційний сектор економіки у % до ВВП	42,7	44,5	41,8	40,3	39,6	x	x	x	x	x

Джерело: розраховано автором на основі [4].

Аналіз структури трансакційного сектору економіки України свідчить про те, що найбільшою питомою вагою характеризується оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (39,7 % у 2016 р.), найменшою питомою вагою відповідно тимчасове розміщування й організація харчування (1,9 %), а також діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (3,7 %).

Трансакційні витрати регіону (*мезорівень*) повинні оцінюватись аналогічно трансакційним витратам національної економіки в цілому. На рисунку 2 наведена частка трансакційного сектору в валовому регіональному продукті (ВРП) регіонів у 2016 р.

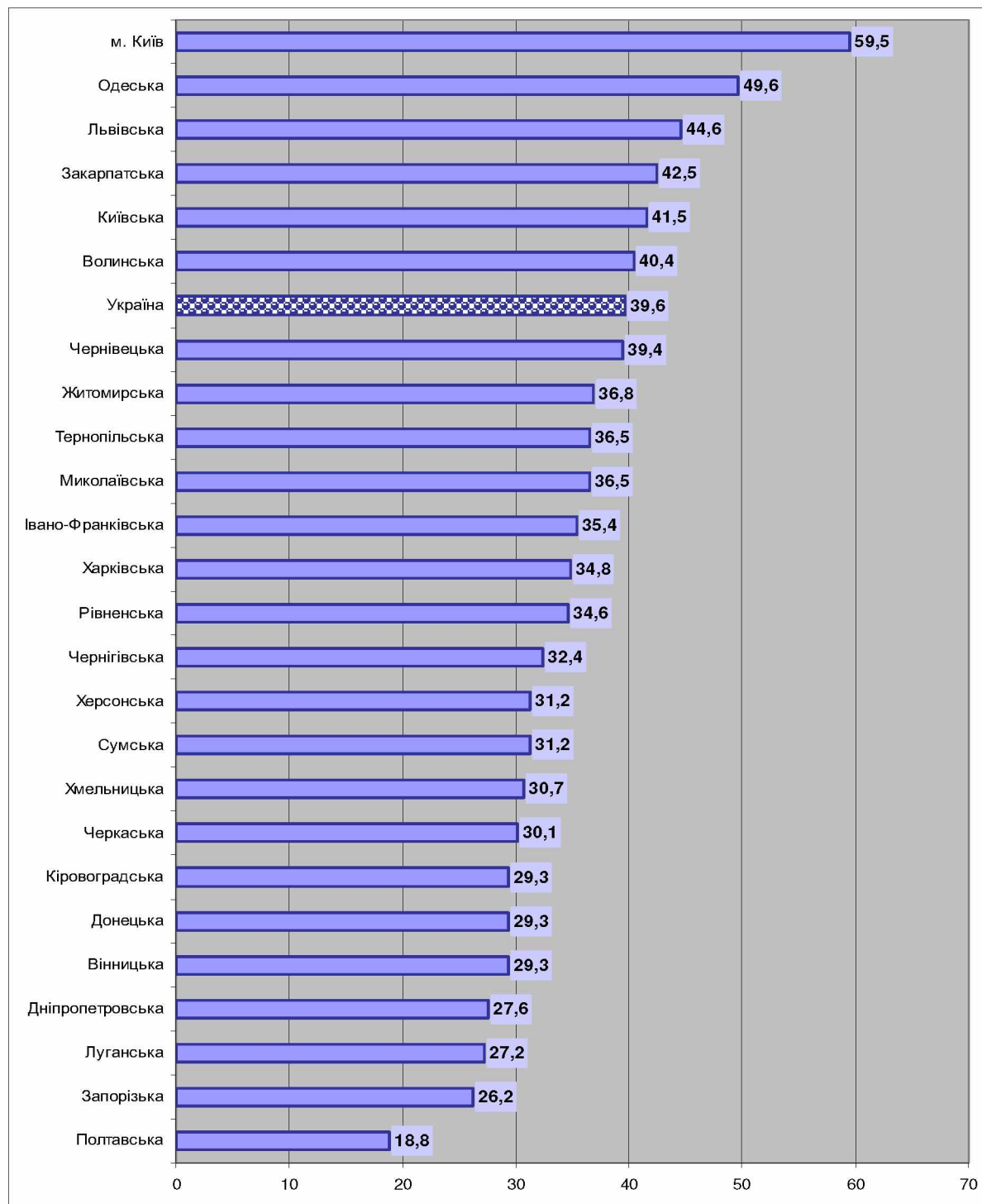

Рис. 2. Частка трансакційного сектору в ВРП регіонів у 2016 р., %

Джерело: складено автором на основі [4].

Найбільша частка трансакційного сектору економіки у ВРП у 2016 р. була в м. Києві – 59,5 %, а також в Одеській і Львівській областях – відповідно 49,6 та 44,6 %; найменша – в Полтавській та Запорізькій областях, відповідно 18,8 та 26,2 %.

Функціонування інститутів трансакційного сектору дозволяє встановлювати відсутні зв'язки, економити час економічних агентів на пошук необхідних контрагентів та обговорення умов здійснення трансакцій, збільшувати їхню частоту та різноманітність. Недостатній розмір частки трансакційного сектору в структурі ВРП може свідчити про глибоку економічну кризу та наявність деструктивних зрушень в економіці.

Кореляційно-регресійний аналіз залежності розміру ВРП від частки трансакційного сектору економіки областей України в його структурі, зроблений за 2016 р., свідчить про наявність прямо пропорційного зв'язку:

$$y = 6386,1x - 128258; D = 0,2385; R = 0,4884.$$

За збільшення частки трансакційного сектору у ВРП на 1 % розмір ВРП збільшується в середньому на 6,4 млрд. грн. Коефіцієнт кореляції 0,49 свідчить про наявність середнього зв'язку, а коефіцієнт детермінації про те, що варіація розмірів ВРП майже на чверть залежить від частки в ньому трансакційного сектору.

Рівняння поліноміальної залежності розміру ВРП від частки трансакційного сектору економіки в його структурі має вигляд:

$$y = 691,79x^2 - 47362x + 858703; D = 0,7233; R = 0,8505.$$

Точка екстремуму (у нашому випадку – точка мінімуму) отриманої функції, в якій її похідна дорівнює нулю, становить 34,2. Тобто, збільшення частки трансакційного сектору в ВРП понад 34,2 % однозначно сприяє зростанню ВРП.

У таблиці 2 наведені дані з оцінки та структури трансакційного сектору Запорізької області, яка за його розмірами в 2016 р. знаходиться в числі аутсайдерів, а також за показником ВРП посідає відповідно 17-е місце.

Аналіз даних таблиці 2 свідчить про те, що у Запорізькій області оцінка трансакційного сектору економіки за 2012-2016 рр. збільшилась на 12,8 млрд грн (або на 88 %) і в 2016 р. становила 27,3 млрд грн.

Таблиця 2 – Динаміка оцінки трансакційного сектору економіки Запорізької області

Вид витрат	У фактичних цінах, млн грн					%				
	2012	2013	2014	2015	2016	2012	2013	2014	2015	2016
Валовий регіональний продукт	54828	54352	65968	89061	104323	x	x	x	x	x
Трансакційний сектор економіки	14516	15835	17953	23689	27296	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в т.ч.:										
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	5259	5492	6550	7654	8525	36,2	34,7	36,5	32,3	36,0
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2217	2169	2078	2964	3259	15,3	13,7	11,6	12,5	13,8
тимчасове розміщування й організація харчування	396	378	410	470	628	2,7	2,4	2,3	2,0	2,7
інформація та телекомунікації	546	625	768	1035	1439	3,8	3,9	4,3	4,4	6,1
фінансова та страхова діяльність	1194	1389	1520	3129	2999	8,2	8,8	8,5	13,2	12,7
операції з нерухомим майном	2556	2972	3186	3863	4912	17,6	18,8	17,7	16,3	20,7
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	347	409	420	507	678	2,4	2,6	2,3	2,1	2,9
державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	2001	2401	3021	4067	4856	13,8	15,2	16,8	17,2	20,5
Трансакційний сектор економіки у % до ВРП	26,5	29,1	27,2	26,6	26,2	x	x	x	x	x

Джерело: розраховано автором на основі [4]

У структурі ВРП Запорізької області трансакційний сектор у 2016 р. становив 26,2 %. У структурі трансакційного сектору економіки області питома вага оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів становила відповідно 36 %, тимчасового розміщування й організації харчування, а також діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – відповідно 2,7 % і 2,9 %.

У порівнянні з Україною в цілому в трансакційному секторі Запорізької області на 5,8 в.п. менше питома вага транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, на 5,1 в.п. – інформації та телекомунікації, на 3,7 в.п. – оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів. При цьому частка державного управління й оборони, обов'язкового соціального страхування відповідно більше на 5,1 в.п., фінансової та страхової діяльності – на 4,5 в.п.

Трансакційні витрати галузі (*мезорівень*) пропонуємо визначати через суму трансакційних витрат відповідних підприємств. Для визначення трансакційних витрат сільськогосподарських підприємств пропонуємо до різниці між повною та виробничою собівартістю продукції додавати наступні елементи витрат, які входять до виробничої собівартості: відрахування на соціальні заходи; оплату послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати; інші витрати, включаючи плату за оренду. На рисунку 3 наведені розміри трансакційних витрат у сільському господарстві України, що отримані за відповідними розрахунками.

Кореляційно-регресійна залежність валової доданої вартості (ВДВ) сільського, лісового та рибного господарства від зміни розміру трансакційних витрат сільського господарства України має прямо пропорційний зв'язок:

$$y = 1,4538x - 5094,7; D = 0,902; R = 0,9497.$$

Зі збільшенням трансакційних витрат сільського господарства на 1 млн грн ВДВ сільського, лісового та рибного господарства також зростає в середньому на 1,45 млн грн. Коефіцієнт кореляції дорівнює 0,9497, що свідчить про наявність тісного, близького до функціонального зв'язку.

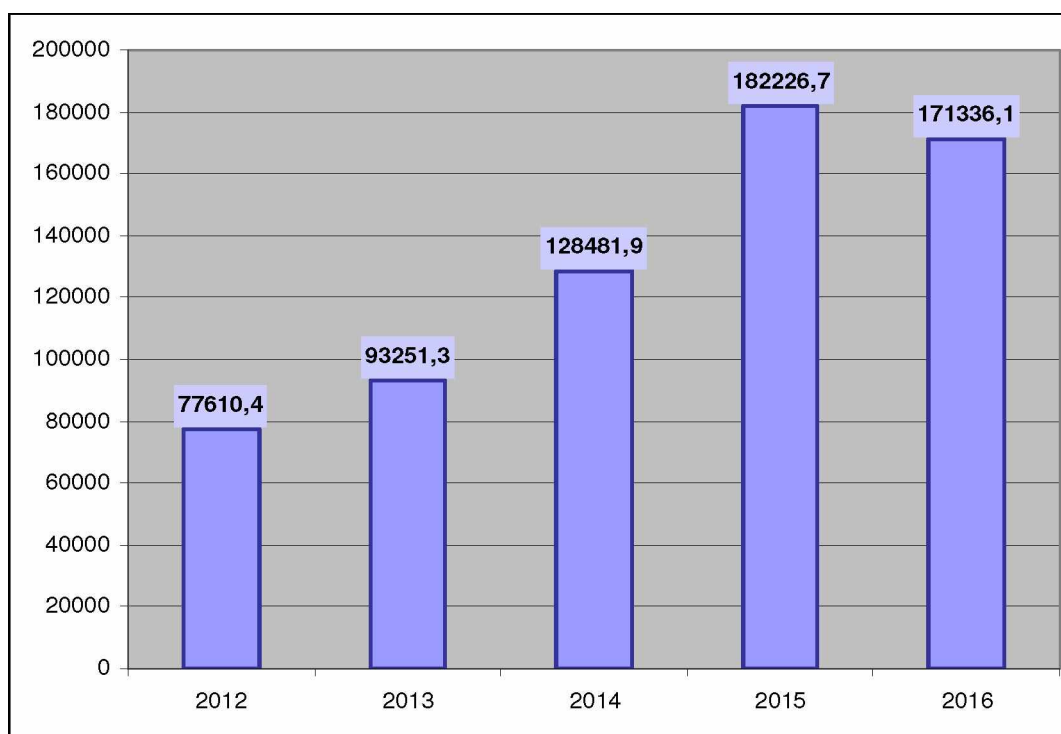

Рис. 3. Динаміка розміру трансакційних витрат у сільському господарстві України, млн грн.

Джерело: складено автором на основі власних розрахунків.

За запропонованою методикою нами розраховані трансакційні витрати в окремих сільськогосподарських підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання Запорізької області (табл. 3).

Розрахунки свідчать про наявність стійкої тенденції до зростання трансакційних витрат в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області, причому їх стрибок спостерігається у 2015 та 2016 роках.

Аналіз виявив прямо пропорційну залежність між розміром чистого доходу від реалізації продукції сільського господарства і послуг та трансакційними витратами в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області (табл. 4).

Таблиця 3 – Динаміка розмірів трансакційних витрат в окремих сільськогосподарських підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання Запорізької області

Сільськогосподарське підприємство	2012	2013	2014	2015	2016	Середньорічний темп зростання, %
Державне підприємство «Дослідне господарство «Широке» Донецької державної сільськогосподарської дослідної станції НААНУ»	5163,0	6138,0	6497,0	6104,0	14786,0	130,1
Товариство з обмеженою відповідальністю «Агрофірма Україна»	7726,9	7200,9	8586,2	11910,3	10646,9	108,3
Фермерське господарство «Мрія 1991»	938,5	913,9	947,8	1427,6	1241,9	107,3
Приватне підприємство «Агротех»	416,2	422,8	421,0	582,5	1138,9	128,6

Джерело: розраховано автором на основі даних Звітів про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств (форма №50-сг).

Коефіцієнти кореляції свідчать про наявність щільного зв'язку між результативними та факторними ознаками, коефіцієнти регресії – про суттєві зміни чистого доходу від реалізації продукції і послуг за відповідних змін трансакційних витрат.

Таблиця 4 – Аналіз взаємозв'язку розміру чистого доходу від реалізації продукції сільського господарства і послуг та трансакційних витрат у сільськогосподарських підприємствах Запорізької області

Сільськогосподарське підприємство	Рівняння залежності	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт детермінації
Державне підприємство «Дослідне господарство «Широке» Донецької державної сільськогосподарської дослідної станції НААНУ»	$y = 2,4406x + 8311$	$R = 0,9163$	$D = 0,8396$
Товариство з обмеженою відповідальністю «Агрофірма Україна»	$y = 1,2145x + 1036,9$	$R = 0,9097$	$D = 0,8275$
Фермерське господарство «Мрія 1991»	$y = 2,8358x - 546,67$	$R = 0,6227$	$D = 0,3877$
Приватне підприємство «Агротех»	$y = 1,7145x + 2668,4$	$R = 0,7440$	$D = 0,5535$

Джерело: розраховано автором на основі даних Звітів про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств (форма №50-сг).

Так, за розрахунками збільшення трансакційних витрат на 1 тис. грн. супроводжується зростанням чистого доходу від реалізації продукції і послуг на 1,2 тис. грн у ТОВ «Агрофірма Україна», на 1,7 тис. грн у ПП «Агротех», на 2,4 тис. грн у ДП ДГ «Широке», та на 2,8 тис. грн у ФГ «Мрія 1991». Тобто, можна вважати, що в ринкових умовах трансакційні витрати в певних межах сприяють збільшенню вартості товарної продукції, тим самим впливають на ефективність виробництва. Обрані для дослідження підприємства є типовими для Запорізької області, тому отримані висновки можна розповсюджувати на інші підприємства.

Висновки. Отже, трансакційні витрати доцільно розглядати як наслідок взаємодії підприємств з іншими суб'єктами інституційного середовища. Для ефективного управління ними пропонується оцінка трансакційних витрат національної економіки (макрорівень) та регіону (мезорівень) через суму відповідних валових доданих вартостей сфер діяльності трансакційного сектору, галузі (мезорівень) – через суму трансакційних витрат підприємств відповідної галузі; підприємств (мікрорівень) – через суму витрат на збут, відрахувань на соціальні заходи, оплати послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями, та інших матеріальних витрат, а також інших витрат, включаючи плату за оренду.

Вважаємо, що розвиток трансакційного сектору має позитивно впливати на розмір ВРП, на стан економіки регіонів і країни в цілому через стимулювання інтенсивного зростання кількості

зв'язків, відносин, взаємодій і угод, що супроводжується підвищенням загальних трансакційних витрат. Водночас збільшення до певних меж трансакційних витрат як окремих підприємств, так і галузей у цілому стимулює їх розвиток, сприяє підвищенню ефективності виробництва.

Перспективами подальших досліджень є пошук факторів, що впливають на ефективність функціонування трансакційного сектору економіки та відповідно знижують трансакційні витрати.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Архієреєв С. Трансакційні витрати в умовах ринкової трансформації: автореф. дис... д-ра екон. наук: спец. 08.01.01. Харків, 2002. 34 с.
2. Бардаш С., Осадча Т. Методологічні обмеження класифікації трансакційних витрат в бухгалтерському обліку. Облік і фінанси. 2016. № 1. С. 8–14.
3. Бонарев В. Трансакційні витрати як економічна категорія. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»: зб. наук. праць. Луцький національний технічний університет. Вип. 8(29). Ч.2. Луцьк, 2011. С.65–78.
4. Валовий регіональний продукт у 2015 році : статистичний збірник / за ред. І. Нікітіної. К.: Державна служба статистики України, 2017. 155 с.
5. Власенко О. Управління трансакційними витратами в агробізнесі: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04. Житомир, 2009. 21 с.
6. Глебова А. Трансакційні витрати: сутність, види та особливості управління. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки – 2014. Вип. 7. Ч 2. С. 157–161.
7. Дубініна М. Регулювання трансакційних витрат аграрного сектора економіки. Економіст. 2012. № 2. С. 63–64.
8. Євтушенко О. Сутність та зміст трансакційних витрат. Економіка розвитку. 2009. № 1. С. 57–58.
9. Колодійчук В. Трансформаційні та трансакційні логістичні витрати у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Економіка АПК. 2015. № 4. С. 47–51.
10. Коцкулич Т. Трансакційні витрати: основні аспекти теорії трансакційних витрат як фактора оптимізації діяльності підприємств. Економіст. 2014. № 7. С. 36–39.
11. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / пер. с англ. А. Нестеренко, ред. Б. Мильнера. М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. 190 с.
12. Пальчук О. Проблеми формування інформаційного забезпечення управління трансакційними витратами в системі бухгалтерського обліку. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2012. Вип. 22, ч. II. С. 428–433.
13. Паска І. Трансакційні витрати та їх вплив на ефективність збуту сільськогосподарської продукції. Агросвіт. 2015. № 16. С. 19–24.
14. Прутська О. Институционализм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці: монографія. К.: Логос, 2003. 256 с.
15. Руда Т. Трансакційні витрати: методико-обліковий аспект. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2017. № 862. С. 229–235.
16. Садовська І. Теорія трансакційних витрат: генеза і сучасність. Економіст. 2012. № 4. С. 64–66.
17. Стрижак О. Трансакційні витрати на формування людського капіталу. Економіка розвитку. 2009. № 2. С. 80–83.
18. Супрун О. Трансакційні витрати та їх вплив на функціонування економічного механізму господарювання сільськогосподарських підприємств. Наше право. 2015. № 4. С. 136–140.
19. Шепеленко О. Управління трансакційними витратами в економіці України: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.03. Донецьк, 2008. 43 с.
20. Эггертссон Т. Экономическое поведение и институты /пер. с англ. М. Каждана; науч. ред. пер. А. Нестеренко. М.: Дело, 2001. 407 с.
21. Эрроу К. Возможность и пределы рынка как механизма распределения ресурсов. THESIS. 1993. Вып. 2. С. 53–68.
22. Marneffe W., Bielen S., Vereeck L. (2015). Transaction Costs. / Backhaus J. (eds) Encyclopedia of Law and Economics. Springer. New York. Access: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-1-4614-7883-6_484-1.
23. Wallis J.J. John J. Wallis, Douglass C. North. (1986). Measuring the Transaction Sektor in the American Economy, 1870-1970 / Stanley L. Engerman and Robert E. Gallman, eds. Long-Term Factors in American Economic Growth. Chicago: The University of Chicago Press, pp. 95-162.

REFERENCES

1. Arkhijerejev, S. (2002), *Transakcijni vytraty v umovakh rynkovoji transformaciji* [Transaction costs in the conditions of market transformation] (Doctor of Economics Thesis) Kharkiv: Kharkiv National University.
2. Bardash, S. and Osadcha, T. (2016), *Metodologichni obmezhenja klasyfikacii' transakcijnyh vytrat v buhgalters'komu obliku* [Methodological limitations on the classification of transaction costs in accounting]. *Oblik i finansy*, vol. 1, pp. 8–14.
3. Bonarev, V. (2011), *Transakcijni vytraty jak ekonomichna katehgorija* [Transaction costs as an economic category]. *Ekonomichni nauky. Serija "Oblik i finansy"*. *Zb. nauk. pracj. Lucykjy nacional'nyj tekhnichnyj univertyet*, vol. 8(29), no.2, pp.65–78.
4. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* (2017) *Valovyj rehional'nyj produkt u 2015 rotsi : statystychnyj zbirnyk* [Gross Regional Product in 2015 statistical collection]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.
5. Vlasenko, O. (2009), *Upravlinnja transakcijnymy vytratamy v aghrobiznesi* [Managing transactional costs in agribusiness] (Ph.D. Thesis), Zhytomyr: Zhytomyr National Agroecological University.

6. Ghljebova, A. (2014), *Transakcijni vytraty: sutnistj, vydy ta osoblyvosti upravlinnja* [Transaction costs: the nature, types and features of management]. *Naukovyj visnyk Khersonskogo derzhavnogo universytetu. Serija Ekonomichni nauky*, vol. 7, no. 2, pp. 157–161.
7. Dubinina, M. (2012), *Reguljuvannja transakcijnykh vytrat aghrarnogho sektora ekonomiky* [Regulation of transaction costs of the agrarian sector of the economy]. *Ekonomist*, vol. 2, pp. 63–64.
8. Jevtushenko, O. (2009), *Sutnistj ta zmist transakcijnykh vytrat* [The essence and content of transaction costs]. *Ekonomika rozvytku*, vol. 1, pp. 57–58.
9. Kolodijchuk, V. (2015), *Transformacijni ta transakcijni logistychni vytraty u zemoproduktovomu pidkompleksi APK* [Transformation and transaction logistics costs in grain product subcomplex of agroindustrial complex]. *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 47–51.
10. Kockulych, T. (2014), *Transakcijni vytraty: osnovni aspekty teorii' transakcijnykh vytrat jak faktora optymizacii' dijal'nosti pidprijemstv* [Transaction costs: the main aspects of the theory of transaction costs as a factor in the optimization of enterprises]. *Ekonomist*, vol. 7, pp. 36–39;
11. Nort, D. (1997), *Instytuty, instytucionalnie izmeneniya i funkcionirovanie ekonomiki* [Institutions, institutional changes and the functioning of the economy]. Moskva: Fond ekonomicheskoi knigi «Nachala». (in Russian).
12. Paljchuk O. (2012), *Problemy formuvannja informacijnogho zabezpechennja upravlinnja transakcijnyimi vytratamy v systemi bukhghalters'kogo obliku* [Problems of formation of information support for management of transaction costs in the accounting system]. *Naukovi praci Kirovohrads'kogo nacional'nogho tekhnichnogho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 22, no. II, pp. 428–433.
13. Paska, I. (2015), *Transakcijni vytraty ta i'h vplyv na efektyvnist' zbutu sil'skogospodars'koi' produkcii'* [Transaction costs and their impact on the sales efficiency of agricultural products]. *Agrosvit*, vol. 16, pp. 19–24.
14. Prutsjka, O. (2003), *Instytucionalizm i problemy ekonomichnoji povedinky v perekhidnij ekonomici* [Institutionalism and problems of economic behavior in a transition economy]. Kyiv: Loghos. (in Ukrainian).
15. Ruda, T. (2017), *Transakcijni vytraty: metodyko-oblikovyj aspekt* [Transaction costs: methodical accounting aspect]. *Visnyk Nacional'nogo universytetu «L'viv's'ka politehnika». Menedzhment ta pidprijemnytvo v Ukrai'ni: etapy stanovlennja i problemy rozvytku*, vol. 862, pp. C. 229–235.
16. Sadovsjka, I., Bykhovec, Ju. (2012), *Teorija transakcijnykh vytrat: ghenezis i suchasnistj* [The theory of transaction costs: the genesis and the present]. *Ekonomist*, vol. 4, pp. 64–66.
17. Stryzhak, O. (2009), *Transakcijni vytraty na formuvannja ljud's'kogho kapitalu* [Transaction costs for the formation of human capital]. *Ekonomika rozvytku*, vol. 2, pp. 80–83.
18. Suprun, O. (2015), *Transakcijni vytraty ta i'h vplyv na funkcionuvannja ekonomichnogho mehanizmu gospodarjuvannja sil'skogospodars'kyh pidprijemstv* [Transaction costs and their impact on the functioning of the economic mechanism of managing agricultural enterprises]. *Nashe pravo*, vol. 4, pp. 136–140.
19. Shepelenko, O. (2008), *Upravlinnja transakcijnyimi vytratamy v ekonomici Ukrainy* [Management of transactional costs in the economy of Ukraine]. (Doctor of Economics Thesis), Donetsk: Donetsk National University.
20. Eggertsson, T. (2001), *Ekonomicheskoe povedenie i instytuty* [Economic behavior and institutions], Moskva: Delo. (in Russian).
21. Erroy, K. (1993), *Vozmozhnost i predely rynka kak mekhanizma raspredeleniya resursov* [The possibility and limits of the market as a mechanism for allocating resources]. *THESIS*, no. 2, pp. 53–68.
22. Marneffe, W., Bielen, S. and Vereeck, L. (2015) "Transaction Costs", *Encyclopedia of Law and Economics*. Springer, [Online], available at: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-1-4614-7883-6_484-1 (Accessed 4 February 2018).
23. Wallis, J.J., North, D.C. (1986), "Measuring the Transaction Sektor in the American Economy, 1870-1970", in Stanley L. Engerman and Robert E. Gallman, eds. *Long-Term Factors in American Economic Growth* (Chicago: The University of Chicago Press), pp. 95-162.

Трансакционные издержки на макро-, мезо- и микроуровне

Грицаенко Н.И.

На основе изучения научных источников определена сущность трансакционных издержек и проведена их оценка на макро-, мезо- и микроэкономическом уровнях. Обобщены различные трактовки понятия «трансакционные издержки». Сформулирована авторская дефиниция трансакционных издержек как таких, что увеличивают цену товара, не меняя его потребительской стоимости, возникающих в результате взаимодействия предприятий с другими субъектами институциональной среды.

Предложена оценка трансакционных издержек национальной экономики (макроуровень) и регионов (мезоуровень) на основе оценки размера соответствующего трансакционного сектора. Проанализирована динамика размера трансакционного сектора регионов, его влияние на валовой региональный продукт. Сделан вывод о том, что недостаточный размер доли трансакционного сектора в структуре валового регионального продукта может свидетельствовать о глубоком кризисе и наличии деструктивных сдвигов в экономике. Трансакционные издержки отрасли (мезоуровень) предложено определять через сумму трансакционных издержек предприятий соответствующей отрасли. Произведен подсчет трансакционных издержек сельского хозяйства. Оценку трансакционных издержек предприятия (микроуровень) проведено на примере нескольких типичных сельскохозяйственных предприятий различных организационно-правовых форм хозяйствования Запорожской области.

Сделан общий вывод о том, что развитие трансакционного сектора должно положительно влиять на размер валового регионального продукта, состояние экономики регионов и страны в целом. Увеличение до определенных пределов трансакционных издержек как отдельных предприятий, так и отраслей в целом будет способствовать повышению эффективности производства.

Ключевые слова: трансакционный сектор экономики, трансакционные издержки страны, валовой внутренний продукт, трансакционные издержки региона, валовой региональный продукт, трансакционные издержки отрасли, трансакционные издержки сельского хозяйства, трансакционные издержки сельскохозяйственного предприятия.

Transaction costs on macro-, mezo- and microrives

Gritsaenko M.

The development of market relations contributes to the inevitable expansion of the scope of the circle. The deepening of the division of labor, which contributes to the increase of production, simultaneously increases the costs associated with the exchange, quality assessment, measurement of parameters of objects of exchange, control over personnel, etc. That is why the expansion of the scale of exchange inevitably leads to an increase in the absolute value of transaction costs, which affects the effectiveness of the relationship between the entities of the economic system (economic agents) in the process of their economic activity. Hence the urgent need to consider the role and significance of transaction costs in the modern economy.

The main purpose of the article is to determine the nature and assessment of transaction costs at the macro-, mezo- and microeconomic levels.

In the article on the basis of working out of scientific sources generalized various interpretations of the concept of "transaction costs". The author's definition of transaction costs is formulated as increasing the price of a product without changing its consumer value arising from the interaction of enterprises with other subjects of the institutional environment.

Transaction cost management requires their assessment at macro-, mezo- and micro- levels. The proposed transaction costs of the national economy (macro level) are determined by the size of the transactional sector of the economy, which includes the inclusion of wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles; transport, warehousing, postal and courier activities; temporary placement and organization of food; information and telecommunications; financial and insurance activity; real estate transactions; administrative and auxiliary services activities; public administration and defence; compulsory social insurance.

Transaction costs of the region (mezzanine) should be estimated in the same way as the transaction costs of the national economy as a whole. The dynamics of the size of the transactional sector of the regions, its influence on the gross regional product is analysed. The size and structure of the transactional sector of the Zaporizhzhya region is analysed in more detail. It is concluded that the insufficient size of the share of the transactional sector in the structure of the gross regional product may indicate a profound economic crisis and the existence of destructive changes in the economy.

Transaction costs of the industry (mezzanine) are proposed to be determined through the transaction costs of the enterprises concerned. Calculated transactional costs of agriculture in Ukraine. The impact of transaction costs on the value of gross value added of agriculture, forestry and fisheries is determined.

An estimation of transaction costs of the enterprise (micro level) is made on the example of several typical agricultural enterprises of various organizational and legal forms of management of the Zaporizhzhya region. The analysis revealed a direct proportional relationship between the size of the net income from the sale of agricultural products and services and transaction costs. To calculate the difference between the full and the production cost of products, the following elements of costs included in the production cost are added: deductions for social measures; payment for services and works performed by outside organizations, and other material expenses; other expenses, including rent.

As a result, the article concludes that the development of the transactional sector should positively influence the size of the gross regional product, the state of the economy of regions and the country as a whole through stimulating the intensive growth of the number of ties, relations, interactions and transactions, accompanied by an increase in the overall transaction costs. At the same time, the increase to certain limits of transaction costs of both individual enterprises and industries in general stimulates their development, contributes to increasing the efficiency of production.

Prospects for further research are the search for factors that influence the efficiency of functioning of the transactional sector of the economy and accordingly reduce transaction costs.

Key words: transactional sector of economy, transaction costs of the country, gross domestic product, transaction costs of the region, gross regional product, transaction costs of the industry, transaction costs of agriculture, transaction costs of the agricultural enterprise.

Надійшла 17.04.2018 р.